

УДК 343.9(477)+(430)

Г. Мошак, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

Розвиток української і німецької кримінологічної думки

В Україні відсутні порівняльні дослідження стану та розвитку української і німецької кримінологічної думки. Проте необхідність їх здійснення зумовлюється вимогами державної політики зближення України з ЄС і процесом гармонізації законодавства України кримінального циклу із законодавством ЄС. Посилення позицій вітчизняної кримінології у європейському науковому просторі вимагає вивчення досвіду ФРН як члена ЄС, який має вирішальний вплив на розвиток права. Метою цієї статті є виклад результатів порівняльного дослідження стану та розвитку сучасної німецької і української кримінологічної думки для виявлення перешкод і резервів їх оптимізації в Україні.

Стан кримінологічної думки визначався шляхом аналізу позицій німецьких і українських авторів з окремих питань, дослідження структури і змісту підручників «Кримінологія» як узагальнюючих і концептуальних джерел, а її розвиток спостерігався за матеріалами конференцій¹ за останні 15–20 років. Українську частину дослідження виконано за матеріалами Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України.

Розвиток українського та німецького права і відповідних часу елементів зародження кримінологічної думки мають у Німеччині і в Україні зв'язки і спільну історію. Німецьке Магдебурзьке право діяло в Україні кілька століть. Хронологія², територія та обставини його застосування свідчать про його певний позитивний вплив на всій території сучасної України. З'явившись разом із поселеннями німців-коло-

¹ Автор статті особисто брав участь у конференціях: «Товариство міждисциплінарної наукової кримінології» (GIWK), Відень, 2010 р.; «Кримінологічне товариство» (KrimG), Гайдельберг, 2011 р. та «Центральна кримінологічна установа (KrimZ)» у Вісбадені у 2010 і 2011 рр.

² Магдебурзьке право отримали зокрема Володимир-Волинський у 1324 р., Львів – у 1356 р. У 1831 р. указом імператора Магдебурзьке право було відмінене по усій імперії, крім Києва, де воно зберігалося до 1835 р.

ністів з початку XV ст., воно поширилося на решту українських земель¹ та сприяло певному захисту міського населення.

Одним із індикаторів, який відображає стан розвитку національної кримінологічної думки, є підручник з цієї дисципліни. У електронному каталозі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського на слово «Кримінологія» відкривалося на середину лютого 2012 р. 38 записів, серед яких знаходимо реквізити на три підручники, а також на курс та посібник (професорів Інституту І. М. Даньшина, В. В. Голіни, М. П. Закалюка² та співавторів). В інших закладах України опубліковані підручник і курс лекцій О. М. Джужу³ зі співавторами, а також посібники Ю. В. Александрова⁴, В. М. Дрьоміна⁵, Ю. Ф. Іванова⁶ зі співавторами.

У електронному каталозі Німецької національної бібліотеки словам «підручник Кримінологія» відповідає 285 записів, тобто майже у сто раз більше, ніж у бібліотеці ім. В. І. Вернадського. Серед джерел —

¹ Магдебурзьке право. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE. – Назва з екрана.

² Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. В. Голіна (заг. ред.) ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.; Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / І. М. Даньшин (ред.) ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2003. – 352 с.; Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / І. М. Даньшин (ред.) ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 1999. – 230 с.; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 3 : Практична кримінологія. – К. : Ін Юре, 2008. – 320 с.

³ Джужа О. М. Кримінологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; Нац. акад. внутр. справ України. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.; Джужа О. М. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами. (Загальна та особлива частини) : навч. посіб. / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. – К. : Атіка, 2001. – 366 с.; Джужа О. М. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / О. М. Джужа, О. М. Костенко, Є. М. Моїсєєв та ін. ; Нац. акад. внутр. справ України. – К. : Атіка, 2003. – 400 с.

⁴ Александров Ю. В. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом (МАУП). – К. : МАУП, 2002. – 295 с.

⁵ Дрьомін В. М. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / В. М. Дрьомін, В. О. Туляков, Н. А. Орловська ; Одес. нац. юрид. акад. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – 169 с.

⁶ Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – 2-ге вид., доп. та переробл. – К. : Вид. Паливода А. В., 2008. – 292 с.; Іванов Ю. Ф. Кримінологія : посіб. для підготовки до іспитів / Ю. Ф. Іванов ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. : Вид. Паливода А. В., 2008. – 164 с.

дев'ять підручників, що видано три і більше разів¹. Один з кращих — «Кримінологія» Ганса-Дітера Швінда (Hans-Dieter Schwind) — витримав 17 видань. Він характеризується консервативністю поглядів та відрізняється наочністю завдяки введенню в текст малюнків та газетних вирізок, а також можливістю його розуміння без фахової соціологічної освіти². Підручник «Кримінології» П.-А. Альбрехта (має підзаголовок «Обґрунтування для кримінального права») приділяє увагу переважно кримінально-правовим та кримінально-процесуальним аспектам кримінології. У трьох частинах цього видання (1. основи; 2. система кримінальної юстиції; 3. показова сфера пізнання) на першому місці розташована не злочинність як феномен, а система юстиції та окремі сфери злочинності. Це книга не про теорію, а про практику злочинності³. Окремі кримінологи також схильні до поглибленого розгляду соціальних, психологічних чи інших окремих аспектів злочинності (див. підручник Б.-Д. Маєра (Bernd-Dieter Meier)). Проте переважна більшість сучасних німецьких вчених розвивають традиційну класичну кримінологічну науку. Типовим у цьому сенсі є підручник М. Бока⁴, зміст якого розкривають назви його п'яти частин: основи і методи; теорії та дослідницькі концепції; прикладна кримінологія; злочинність і її контроль; злочинець і групи деліктів. На психологічних аспектах кримінології концентрується професор Р. Егг — упродовж багатьох років директор Центральної кримінологічної установи, яка регулярно видає два кримінологічних збірники і накопичує банк (архів) кримінологічної інформації.

У ФРН не існує єдиного погляду на структуру сучасної кримінологічної думки. Виділяють кримінологів, орієнтованих на практику,

¹ Альбрехт П.-А. Кримінологія. Обґрунтування до кримінального права / П.-А. Альбрехт. – 4-те вид. – Бек, Мюнхен, 2010; Бок М. Кримінологія / М. Бок. – 3-те вид. – Мюнхен, 2007; Айзенберг У. Кримінологія / У. Айзенберг. – 6-те вид. – Бек, Мюнхен, 2005; Геппингер Х. Кримінологія / Х. Геппингер, М. Бок. – 6-те вид. – Мюнхен, 2008; Кайзер Г. Кримінологія / Г. Кайзер. – 3-те вид. – Гейдельберг, 1996; Кернер Х.-Ю. Кримінологія / Х.-Ю. Кернер. – 4-те вид. – Гейдельберг, 1991; Кунц К.-Л. Кримінологія / К.-Л. Кунц. – 5-те вид. – Штутгарт, 2008; Майер Б.-Д. Кримінологія / Б.-Д. Майер. – 3-те вид. – Мюнхен, 2007; Швінд Х.-Д. Кримінологія / Х.-Д. Швінд. – 17-те вид. – Гейдельберг, 2007.

² Feltes T. Hans-Dieter Schwind Kriminologie [Електронний ресурс] Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. 16, neubearbeitete und erweiterte Auflage, Heidelberg 2006 XVI, 723 Seiten. – Режим доступу: <http://www.polizei-newsletter.de/books/Schwind2006.pdf>. – Назва з екрана.

³ Münchinger H. Perspektive des Kriminaljustizsystem [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jurawelt.com/literatur/nebengebiete/8411>. – Назва з екрана.

⁴ Bock Michael. Kriminologie : [für Studium und Praxis] / Michael Bock. – München, 2007. – XIII. – 373 s.

об'єднаних у «Кримінологічному товаристві» (KrimG), та представників «Товариства міждисциплінарної наукової кримінології» (GIWK) — критично орієнтованої течії цієї науки. Підкреслюється, що перші більше використовують кримінально-правову, психіатричну чи психологічну аргументацію, а для інших властиво виділяти соціальні, політологічні та історичні аспекти проблеми¹. За інформацією статті в енциклопедії «Вікіпедія», у ФРН існує критична, кримінально-політична та прикладна кримінологія.

Критична кримінологія підтримується в Інституті кримінологічних соціальних досліджень Гамбурзького університету та вченими університетів Бремена, Ольденбурга, Франкфурта. Щоквартальний «Кримінологічний журнал» є друкованим органом зазначеної течії. Кримінально-політична кримінологія розвивається на переважній більшості юридичних факультетів і у трьох дослідницьких установах: Інституті ім. М. Планка у м. Фрайбург, кримінологічному інституті у м. Ганновер (KFN) та у Центральній кримінологічній установі (KrimZ) у м. Вісбаден. Ці вчені видають щомісячний журнал «Кримінологія та реформа кримінального права». Прикладна кримінологія знаходить підтримку вчених університетів у німецьких містах Майнц та Тюбінген, а також у австрійському м. Грац².

Одним із достовірних джерел, що містить змістовні, сутнісні характеристики розвитку кримінологічної думки, є матеріали великих конференцій, проведених вченими України і ФРН, оскільки на їх розгляд виносяться найбільш актуальні та досліджувані у той чи інший час теми і питання. У 2011 р. для вчених «Кримінологічного товариства» (KrimG) актуальною була тема «Злочинець — дії — жертва. Фундаментальні питання і сучасні проблеми злочинності та її контролю», розгляд якої здійснено у підтемах: біо- та психосоціальні причини злочинності; кримінальна статистика; статистика рецидиву; європейське порівняльне кримінологічне дослідження; кримінологічна освіта; сучасні форми злочинності; економічна злочинність; віктимологія. Вчені зазначеного товариства останні 20 років (1990–2011 рр.) досліджували теми: «Економічні злочини — насильницькі правопорушення: сучасний розвиток та запобігання» (11-та конференція, 2009 р.); «Наркотики — пристрасть — злочинність» (10-та конференція, 2007 р.);

¹ Pilgram A. Prittwitz C. (Hrsg.): Kriminologie. Akteurin und Kritikerin gesellschaftlicher Entwicklung. Über das schwierige Verhältnis der Wissenschaft zu den Verwaltern der Sicherheit. Nomos Verlagsgesellschaft (Baden-Baden) 2005. 310 Seiten.

² Режим доступу: <http://de.wikipedia.org/wiki/Kriminologie>. – Назва з екрана.

«Кримінологія та наукова кримінальна політика: дослідження розвитку та оцінки» (9-та конференція, 2005 р.); «Прикладна кримінологія між свободою та безпекою» (8-ма конференція, 2003 р.); «Кримінологія між фундаментальними науками і практикою» (7-ма конференція, 2001 р.)¹. Аналіз змісту матеріалів конференцій показує, що на початку діяльності товариства його увага концентрувалася на питаннях статусу та меж кримінології. Подальший розвиток кримінологічної думки був пов'язаний з розробкою тих чи інших окремих, більш вузьких спеціальних питань. Формулювання всіх тем конференцій віддзеркалює теоретичну належність їх організаторів до класичної кримінології. Частина матеріалів конференцій оприлюднена в Інтернеті. Видання «Кримінологічним товариством» у 2010–2011 рр. у Інтернеті з вільним доступом томів № 112 та 113², а також інших електронних публікацій демонструє його зацікавленість у поширенні кримінологічних знань та існування можливостей фінансування цієї діяльності, тобто впливовість та міцні позиції течії. Тоді як сайт «Товариства наукової критичної кримінології» (GIWK) не містить детальних відомостей про проведені конференції за останні 10 чи 20 років, не надає публікацій у електронній формі, що може свідчити про менший вплив на розвиток кримінологічної думки. Постійна наукова дискусія між представниками різних течій часто зосереджується на взаємних звинуваченнях у недостатності. Від критичної кримінології тепер уже нічого

¹ «Wirtschaftskriminalität – Gewaltdelinquenz: Aktuelle Entwicklungen und Prävention» 11. Tagung vom 17. – 19. September 2009 in Gießen; Neue Kriminologische Schriftenreihe Band 112; «Drogen – Sucht – Kriminalität» 10. Tagung vom 20. bis 22. September 2007 in Innsbruck; «Kriminologie und wissenschaftsbasierte Kriminalpolitik: Entwicklungs- und Evaluationsforschung» 9. Tagung 29. September bis 01. Oktober 2005 in Nürnberg; «Angewandte Kriminologie zwischen Freiheit und Sicherheit» 8. Tagung 9. – 11. Oktober 2003 in München; in Zusammenarbeit mit der Arbeitsgemeinschaft für Methodik und Dokumentation in der Forensischen Psychiatrie (AGFP), «Kriminologie zwischen Grundlagenwissenschaften und Praxis» 7. Tagung 4. – 6. Oktober 2001 in Basel; «Herausforderungen der Kriminologie im Europa des 21. Jahrhunderts» 6. Tagung 30. September – 2. Oktober 1999 in Göttingen; «Kriminalität, Prävention und Kontrolle» 5. Tagung 9. – 11. Oktober 1997 in Halle / Saale; «Organisierte Kriminalität» – «Prophylaxe gegen alltägliche Gewalt» 4. Tagung 5. – 7. Oktober 1995 in Wien; «Das Verbrechensopfer in Geschichte und Gegenwart»; 3. Tagung 8. – 10. Oktober 1993 in Freiburg / Breisgau; «Politisch-gesellschaftlicher Umbruch, Kriminalität, Strafrechtspflege»; 2. Tagung 15. November 1991 in Berlin; «Gewalt in unserer Gesellschaft – ein Problem?» 1. Tagung 17. – 19. Oktober 1990 in Frankfurt / Main. – Режим доступу: <http://www.krimg.de/drupal/node/3>. – Назва з екрана.

² Gewaltdelinquenz Lange Freiheitsentziehung Delinquenzverläufe. Neue Kriminologische Schriftenreihe der Kriminologischen Gesellschaft e.V. Band 113. – Forum Verlag Godesberg GmbH, Mönchengladbach 2011. – 521 s.

не залишилося, — переконує читачів представниця феміністичного напрямку цієї науки проф. М. Фроммель, — положення критичної кримінології вимагають доповнень, оскільки вони здебільшого непереконливі та емпірично спростовні, наприклад, теза про селективність застосування права як доказ свавілля інстанцій¹.

Тим часом на розвиток міжнародної кримінологічної думки як однієї з частин кримінології спрямована діяльність декількох спеціалізованих установ. Вченими Інституту іноземного і міжнародного кримінального права товариства ім. М. Планка (заснованого у 1938 р.) у м. Фрайбург розвивається порівняльна, міждисциплінарна та дослідницька емпірична кримінологічна думка, що стосується злочинності і її контролю, а також жертви злочину. До видатних особистостей Інституту, які розвивали міжнародні аспекти кримінологічної думки, належить Г. Кайзер, який з 1973 до 1996 р. обіймав посаду директора. Нинішній співдиректор — кримінолог Ганс-Йорг Альбрехт — продовжує справу попередника. Магістерська програма «Міжнародна кримінологія» реалізується в Інституті кримінологічних соціологічних досліджень Гамбурзького університету. Узагальнення розвитку міжнародної кримінологічної думки викладено у двотомнику «Міжнародний кримінологічний довідник» за редакцією Г.-Й. Шнайдера². Хоча склад авторів довідника інтернаціональний (П. Фаррінгтон, Г. Кайзер, Г.-Й. Шнайдер, Х. Курі, Т. Фердінанд, Д. Фердінанд, Г.-Й. Альбрехт, П.-О. Вікстром, Г. Шьох, Д. Долінг, Р. Егг та ін.), виданню притаманне переважно німецьке консервативне бачення цієї частини науки. Розвиток міжнародної кримінології з позицій класичної кримінології відобразився у назвах розділів видання. У першому томі («Основи кримінології») вони названі: кримінологія як міждисциплінарна та міжнародна наука; рівень, поширеність та прогноз злочинності; масштаб злочинності; форми злочинності; реакції на злочинність; у другому томі («Спеціальні проблеми злочинності») викладено міжнародні проблеми; політичні і суспільні проблеми; соціальні і особистісні проблеми; проблеми злочинця і жертви; проблеми насильства; сексуальні проблеми; дитячі та юнацькі проблеми.

¹ Frommel M. Was bleibt übrig von der Kritischen Kriminologie? – Режим доступу: http://www.uni-kiel.de/isk/cgi-bin/files/krit_krim.pdf. – Назва з екрана.

² Schneider H-J – Internationales Handbuch der Kriminologie – «Gruyter», Berlin, Band 1. – 2007. – 1065 s. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books/about/Internationales_Handbuch_der_Kriminologi.html?id=KhQwwzWaeFUC&redir_esc=y. – Назва з екрана.

Збіг напрямів розвитку кримінологічної думки українських та німецьких вчених спостерігається у розгляді ними загальних питань кримінології (що є предметом кримінології, які вона має зв'язки з іншими галузями) та деяких тенденцій її розвитку. Зіставлення підручника «Кримінологія» за редакцією професора В. В. Голіни, виданого у Харкові у 2009 р., та основних німецьких видань класичного спрямування свідчить, що автори обох країн використовують результати міждисциплінарних досліджень, враховують вплив на розвиток науки актуальних суспільних процесів.

Умовно виділеним мною трьома етапами розвитку українського суспільства періоду незалежності (відмова від застарілих ідеологічних догм; світоглядна переорієнтація на західноєвропейські правові цінності; започаткування співпраці із західними колегами у зростаючому масштабі) відповідають етапи розвитку кримінологічної думки. Перший із них характеризується деідеологізацією кримінологічних положень щодо природи злочинності, її перехідного характеру та про неминучу і остаточну її ліквідацію¹. Поняття кримінології звільнилося від слів про вмираючу злочинність та її подолання². Поняття злочинності як класово зумовленого та історично перехідного соціального явища³ зазнало звуження до визначення її як соціального явища⁴. Все більше фахівців починає керуватися цінностями «спільного надбаня — *acquis communautaire*»⁵.

Наступний етап розвитку кримінологічної думки у дослідженнях співробітників Інституту відрізняється зростаючим використанням ідей німецького права. Низка положень, викладених у монографії «Потерпілий від злочину» (за редакцією професорів Ю. В. Бауліна та В. І. Борисова) сформувався під впливом або в контексті німецького права⁶. Кримінологічна думка у питаннях потерпілого починає зближатися з позицією ЄС щодо мінімальних стандартів захисту потерпілого,

¹ Курс советской криминологии / под ред. В. М. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Кородейникова. – М. : Юрид. лит., 1985. – С. 138.

² Там само. – С. 4.

³ Там само. – С. 6.

⁴ Кримінологія / за ред. проф. В. В. Голіни. – Х. : Право, 2009. – С. 22.

⁵ *Acquis communautaire* (*acquis*) – правова система Європейського Союзу, що містить акти законодавства Європейського Союзу, ухвалені в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

⁶ Мошак Г. Положення німецького права у дослідженнях потерпілого від злочину / Г. Мошак // Часоп. Київ. ун-ту права. – К., 2009. – № 22. – С. 233–238.

об'єднаних у пакеті із трьох директив ЄС від 18.05.2011 р.¹ Вони мають нівелювати додаткові ускладнення, обумовлені мовними, культурними та правовими відмінностями країн — членів ЄС.

Нинішній етап розвитку кримінологічної думки, створення спільного з ЄС кримінологічного надбання характеризується зростаючим впливом спільної протидії (тероризму, торгівлі наркотиками і людьми та іншим злочинам), здійснюваної правоохоронними органами України і ФРН.

Результати аналізу тем і питань 25-ти конференцій 1996–2011 рр., організованих і проведених за участю Інституту вивчення проблем злочинності свідчать про зосередженість розвитку української кримінології переважно за чотирма основними напрямками: 1) розробка заходів протидії окремим видам злочинів; 2) дослідження кримінологічних аспектів розвитку кримінального права; 3) вдосконалення діяльності правоохоронних органів; 4) ресурсне забезпечення протидії злочинності².

Викладене дозволяє виділити обставини, що сприяють зближенню чи розмежуванню розвитку української і німецької кримінологічної думки. Реалізація європейського вибору Українською державою прискорила розвиток кримінологічної думки і сприяла її зближенню з німецькою кримінологією, вдосконаленню захисту прав людини, а також гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, включаючи те, що стосується повноважень та діяльності правоохоронних органів. Під впливом німецької кримінологічної думки фундаментальні до-

¹ EU-Kommission will für Mindeststandards im Opferschutz sorgen. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/news/intro/news_intro_en.htm. – Назва з екрана.

² У 1996 і 1999 рр. розглядалися питання боротьби з організованою злочинністю, у 1998-му р. – проблеми запобігання насильству у сім'ї; у 2000, 2003 та 2005 рр. досліджувалися злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності, про застосування законодавства, спрямованого проти легалізації (відмивання) доходів, відповідальність у сфері господарської діяльності. Правова охорона життя та здоров'я особи розглядалася на конференції 2004 р. Шість конференцій, які були присвячені кримінально-правовій тематиці, надали можливість оприлюднити і думки кримінологічної спрямованості. З них на трьох конференціях 1997 р. розглядалися кримінально-правові проблеми боротьби зі злочинністю. На конференціях 2001 і 2011 рр. досліджувалися проблеми застосування Кримінального кодексу України; конференція 2009 р. була присвячена якості кримінального законодавства. Питанням удосконалення діяльності правоохоронних органів присвячено чотири конференції (2002, 2006, 2007 та 2010 рр.). Розгляд питань наукового, кадрового, технічного та правового забезпечення боротьби зі злочинністю на конференціях 1996 і 1997 рр. передбачав кримінологічні аспекти розгляду зазначених тем. – Режим доступу: <http://ivpz.org/konferents>. – Назва з екрана.

слідження, здійснені в Інституті вивчення проблем злочинності, зблизилися у розв'язанні концептуальних проблем, зокрема проблеми створення правового поля для здійснення юридико-технічної національної законотворчої діяльності.

Однак олігархічно-клановий диктат, свавілля та корумпованість чиновників, все більша зосередженість вчених на власному виживанні гальмують розвиток кримінологічної думки. Дослідження показує зв'язок її розвитку зі статусом кримінології як допоміжної до кримінального права дисципліни та з відсутністю в Україні фахових кримінологічних видань і публічних дискусій між представниками різних напрямів кримінологічної думки. Брак в українському сегменті Інтернету спеціалізованих кримінологічних сайтів негативно впливає на статус і на формування виражених напрямів розвитку кримінології.

Викладені особисті погляди автора статті не претендують на безспірність і вичерпаність, маючи на меті передусім привернути увагу фахівців до підживлюючих джерел розвитку кримінологічної думки.

Мошак Г. Развитие украинской и немецкой криминологической мысли

В статье анализируется развитие украинской и немецкой криминологической мысли за период независимости Украины.

Ключевые слова: криминологическая мысль, развитие, тенденции.

Moshak G. The development of Ukrainian and German criminology thoughts

In article is analyzed development criminology thoughts during independence of Ukraine.

Keywords: criminology thought, development, tendencies.